

Розділ 8. Економічна безпека держави та суб'єктів господарської діяльності

УДК 330.341.1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОСИЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Белюсова І.А.

*д.е.н., професор, заслужений економіст України, радник ректора, Університет «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна, тел.: (044)-455-57-07, e-mail.: irynab@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-9371-0137, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-145-150>*

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF ENHANCING ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF FORMATION OF FOOD SAFETY

Belousova I.

*doctor of economics, professor, honored economist of Ukraine, «KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine, tel.: (044)-455-57-07, e-mail.: irynab@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-9371-0137, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-145-150>*

Анотація. На сучасному етапі суспільного розвитку життя людей у цивілізованому світі постійно супроводжується різноманітними викликами, загрозами, що постійно ставить перед людством завдання пошуку надійних та ефективних шляхів і компенсаторів зменшення та пом'якшення їх впливу як на існуючі глобальні конфлікти, катастрофи та катаклізми, так і на їх попередження і превентивне запобігання. Проблемність економічної безпеки в умовах подальшої глобалізації набуває статусу найвищого пріоритету в державній політиці. Виняткове значення вона має при аргументації прийняття політичних рішень. Науково-концептуальні засади про економічну безпеку забезпечують формування відповідної політики на рівні держави чи суб'єктів нижчих організаційних рівнів. Система забезпечення економічної безпеки передбачає здійснення постійного моніторингу соціально-економічних процесів з точки зору їхнього впливу на стан економічної безпеки, оцінку з цих позицій стратегічних програм, нормативно-правових актів, а також аналіз ефективності поточних рішень у сфері економічної політики. Оскільки безпека держави у всіх її формах реалізується через відповідне державне фінансування, основою якого є створений внутрішній валовий продукт, то чи не найважливішою її складовою є саме економічна безпека. Вона характеризується таким станом національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечує конкурентоспроможність держави, її незалежність від зовнішнього середовища та економічний добробут населення. Питання відповідності системи національної безпеки України реаліям XXI ст. залишається невирішеним як у науково-теоретичному, так і в практично-політичному аспектах. Продовольча безпека держави є надважливою складовою частиною економічної безпеки, яка в свою чергу є частиною національної безпеки. Історія розвитку людського суспільства свідчить про постійну актуальність проблем продовольчого забезпечення населення. Із часом ці проблеми зазнають трансформації, загострюються ті чи інші суперечності, і, незважаючи на значні глобальні зусилля як з боку окремих держав, так і міжнародних організацій, продовольче забезпечення і надалі має істотне значення як для національної, так і для міжнародної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, продовольча безпека, міжнародні організації, загрози.

Формули: 0, рис.: 2, табл.: 0, бібл.: 6

Annotation. At the present stage of social development, people's life in a civilized world is constantly accompanied by diverse challenges and threats that constantly challenge humanity to find reliable and effective ways and means of reducing and mitigating their impact, both on existing global conflicts, disasters and cataclysms, and on their prevention and preventive prevention. The problem of economic security in the context of further globalization becomes the status of the highest priority in public policy. It has an exceptional significance in the argumentation of political decisions. The scientific and conceptual principles of economic security ensure the formation of appropriate policies at the level of the state or subjects of lower organizational levels. The system of ensuring economic security involves the continuous monitoring of socio-economic processes in terms of their impact on the state of economic security, the

assessment of these positions strategic programs, regulations, as well as an analysis of the effectiveness of current decisions in the field of economic policy. Since the security of the state in all its forms is realized through appropriate state financing, the basis of which is the internal gross product, the most important component of it is economic security. It is characterized by such a state of the national economy, which makes it possible to maintain resilience to internal and external threats, ensures the state's competitiveness, its independence from the external environment and economic welfare of the population. The question of the correspondence of the system of national security of Ukraine to the realities of the XXI century. remains unresolved both in scientific-theoretical and in practical-political aspects. The food security of the state is an overriding component of economic security, which in turn is part of national security. The history of the development of human society shows the constant relevance of food supply to the population. Over time, these problems undergo transformation, exacerbate certain contradictions, and, despite the significant global efforts of both individual states and international organizations, food security continues to be essential for both national and international security.

Key words: *economic security, food safety, international organizations, threats*
Formulas: 0, **fig.:** 2, **tabl.:** 0, **bibl.:** 6

Постановка проблеми. Історія України свідчить, що безпека в нашій країні асоціюється переважно з безпекою держави, і головною турботою є забезпечення цілісності державної структури, безпеки владних інститутів, стійкості внутрішніх та зовнішніх системних зв'язків. Безпека – це формування необхідних умов збереження існування та розвитку суб'єкта, підтримання цілісності, стійкості системних зв'язків як всередині суб'єкта так і з іншими елементами. Однак ХХІ ст. ми повинні дивитись на державу не тільки як на владний каркас, а маємо сприймати її як складну систему. А найціннішим елементом держави є людина, нормальна життєдіяльність якої і забезпечує стабільну та надійну реалізацію системних зв'язків [1].

Таким чином, безпека – це стан захищеності умов існування суб'єкта та еволюційний процес створення сприятливого середовища для життєдіяльності суб'єкта, процес оволодіння ним необхідними умовами власного існування, за яких реалізуються його інтереси та здійснюються поставлені цілі, що базуються на людських цінностях. Отже, безпека – це умови, які дають змогу суб'єктам зберігати і відтворювати власні цінності.

Через недосконалість державного регулювання безпека постійно зазнає загроз, кризових явищ, невідповідності реальних дій влади декларативним заявам, кризі довіри у відносинах зі стратегічними партнерами тощо..

Аналіз досліджень і публікацій. Сьогодні існує багато досліджень у сфері економічної безпеки та її складових. Вагомий внесок у теорію і практику економічної безпеки зробили такі вчені: Дж. К. Ван Хорн та Й. Шумпетер, Л. Абалкін, О. А. Кириченко, В. С. Сідак, С. М. Лаптев, тощо [2]. Водночас, попри велику кількість публікацій залишається багато невирішених проблем у теорії економічної безпеки. Зокрема сьогодні на перший план виходить проблематика співвідношення економічної безпеки в цілому та її складових елементів. Важливим з наукової точки зору є систематизація та формування методологічного інструментарію у дослідженні такого важливого елементу як продовольча безпека.

Формулювання цілей статті. Мета статті – проаналізувати існуючі методологічні підходи стосовно формування продовольчої безпеки та напрацювання відповідних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів посилення економічної безпеки через її окремі елементи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання про адекватність системи національної безпеки України реаліям ХХІ ст. залишається невирішеним як у науково-теоретичному, так і в практично-політичному аспектах. Хоч із історичного погляду 26 років для держави – незначний період, Україна двічі формувала концептуальні засади національної безпеки – у 1997-му та 2003 рр. Однак швидкоплинність подій на

міжнародній арені, а також докорінні зміни в суспільно-політичному та економічному житті всередині Української держави призвели до виникнення нових загроз та необхідності переосмислення концептуальних підходів у сфері безпеки.

У зв'язку із ростом чисельності населення планети кількість людей, що постійно голодують або схильні до недоїдання, є величезним. Наявність великої кількості голодуючих, особливо у країнах, що розвиваються, пов'язано з тим, що агропромисловий комплекс цих країн не може задовольнити потреби в продовольстві за рахунок власного виробництва. Коли в промислово розвинених країнах коефіцієнт

самозабезпеченості харчами піднявся до 113%, то в країнах, що розвиваються він знизився до 98%.

Однак, враховуючи загальну чисельність населення, яке проживає в країнах, що розвиваються, існують досить негативні наслідки та загрози для світової продовольчої безпеки. Тільки в країнах, що розвиваються, від недоїдання щорічно вмирає 20 млн. осіб. Тому зрозуміло, що рішення проблеми світової продовольчої безпеки - вимога світового масштабу (рис. 1).

Продовольча безпека держави є важливою складовою частиною економічної безпеки, яка в свою чергу є частиною національної безпеки.

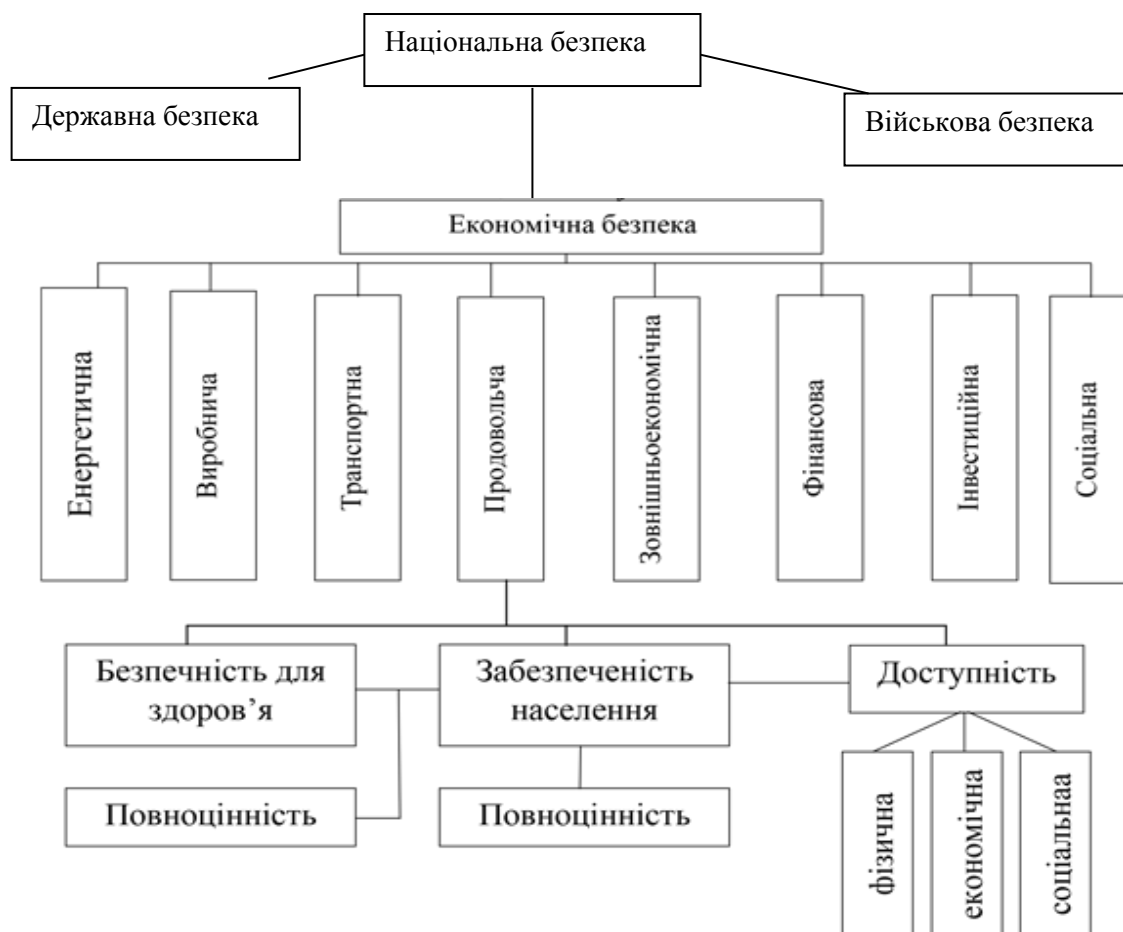

Рис. 1. Продовольча безпека в структурі національної безпеки

Джерело: складено автором на основі [4]

Об'єктивними причинами неможливості скорочення чисельності голодуючих є підвищення цін на ринках агропродукції, яке викликане наступними обставинами:

1. Населення планети збільшується стрімкими темпами. Так, якщо у 1990 р. чисельність населення світу становила 5,26 млрд. осіб, то вже у 2016 р. – 7,43 млрд. При цьому останнім часом 90 % приросту населення припадає на бідні країни. Серед регіонів за народжуваністю лідирує Африка (45 новонароджених на 1 тис. населення), друге місце посідає Латинська Америка – 31, третє – Азія – 29 осіб [3].

2. Триває тенденція зменшення площ, придатних для вирощування сільськогосподарських культур. У сільськогосподарському обробітку у світі перебуває 4810 млн. га земель (у т. ч. рілля – 1340 млн. га, луги і пасовища – 365 млн. га). Найбільшими розмірами ріллі володіють США (185 млн. га), Індія (160 млн. га), РФ (134 млн. га), Китай (95 млн. га), Канада (46 млн. га), Казахстан (36 млн. га) та Україна (32 млн. га). При цьому, Земля щороку втрачає від 5 до 10 млн. га ськогосп угідь через погіршення навколишнього середовища, ще 19,5 млн. га втрачається щороку через стрімкий розвиток промисловості та ринку нерухомості [4].

3. Скорочення пропозиції аграрної сировини, пов'язане з несприятливими погодними умовами у деяких країнах - виробниках. Наприклад, повідомлення про низькі врожаї пшениці в Росії, Україні, Казахстані та Канаді у 2010 р. призвели до стрімкого зростання цін на цей вид продукції, які підвищились більш, ніж на 70 %.

4. Збільшення обсягів вирощування зернових з метою вироблення біопалива. Цей напрям підтримується, наприклад, урядом США, який надає значні субсидії своїм фермерським та сільськогосподарським компаніям для вирощування ними для цієї мети пшениці, кукурудзи, ріпаку. В ЄС передбачається відведення від 4% до 13% площ сільськогосподарських угідь на виробництво сировини для біопалива

згідно Директиви 2003/30/ЄС4, в якій наголошується на необхідності заміни 5,75% дизеля та бензину на транспорті і просування біопалива [5].

5. Зростання споживання продуктів харчування в найбільш населених країнах світу – Індії та Китаї внаслідок стрімкого зростання економік цих країн, що супроводжується збільшенням доходів населення і споживчого попиту. В кризовий період країни, що розвиваються, продемонстрували помірні показники стагнації, або й зовсім уникли кризи.

6. Політична нестабільність і страйки у країнах Північної Африки. Наприклад, заворушення в Єгипті, який є експортером вуглеводнів, а також через Суецький канал забезпечує близько 6 % світового перевезення нафти, можуть спричинити підвищення цін на енергоресурси, що призведе до зростання цін на продовольство у світі.

7. Нестабільність на світових фінансових ринках у зв'язку з накопиченням бюджетних дефіцитів та небезпекою виникнення дефолтів у деяких європейських країнах (Греції, Португалії, Іспанії). Для інвесторів ринки таких країн несуть загрози неповернення вкладених коштів, тому все активнішим стає вкладення спекулятивних ресурсів у продовольство, попит на яке прогнозовано збільшуватиметься.

Зважаючи на вищенаведені об'єктивні причини у наступні 7 років тенденція до зростання цін на продукти харчування збережеться, а як наслідок мета Декларації з всесвітньої продовольчої безпеки може бути не досягнута, і навпаки кількість голодуючих може зрости (рис. 2).

Зростання основних цінових індексів дало підстави для загострення світової продовольчої кризи та формування негативних для споживачів прогнозів щодо подальшої цінової динаміки на ринку агропродукції. А як наслідок бідні країни і у подальшому не зможуть гарантувати своєму населенню належну продовольчу безпеку.

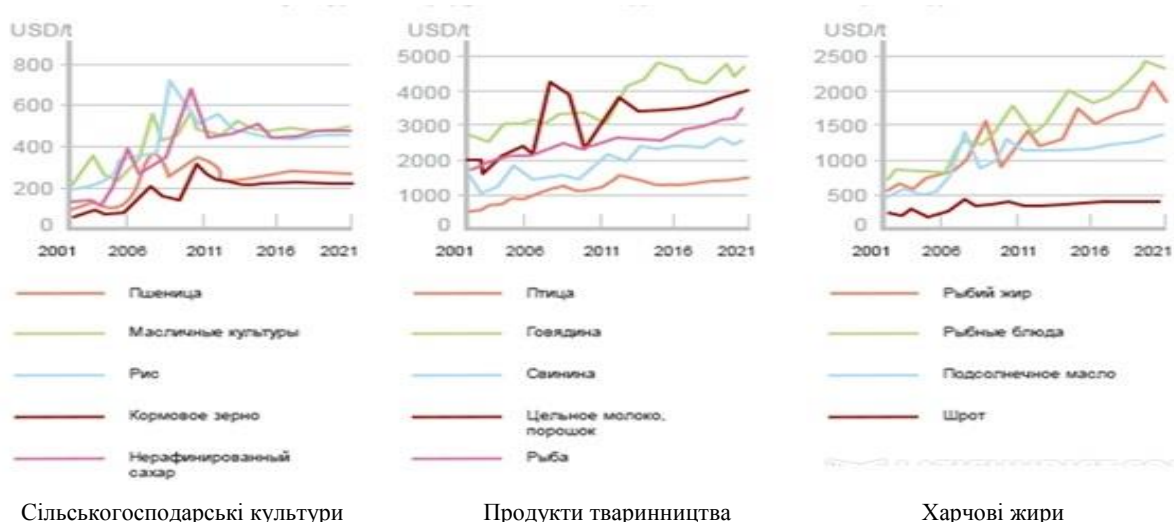

Рис. 2. Прогнозні показники росту цін на сільськогосподарську продукцію до 2021 р.
Джерело: сформовано за даними FAO

У економічній літературі останніх років наголошується на гострій актуальності вирішення проблем забезпечення методологічних основ продовольчої безпеки [6]. Разом із тим, на сьогодні, визначення цього поняття у вітчизняній науці та у нормативно-правових актах дещо відрізняється від міжнародно-правового розуміння. Сьогодні у міжнародних документах наведено більше 200 визначень «продовольчої безпеки».

Міжнародні організації, зокрема Міжнародний економічний форум, щорічно публікують підходи до забезпечення міжнародної продовольчої безпеки. Зазначені документи мають на меті розширити можливості доступу населення до продуктів харчування та забезпечення сталого використання ресурсів. Результат цих заходів покликаний активізувати економіку, забезпечуючи стійкі засоби для існування декількох сотень мільйонів дрібних фермерів і стійке джерело економічного зростання для країн у всьому світі. Так, у 2011 році ця організація затвердила програму «Новий погляд на продовольчу безпеку» в якій світу пропонувалось зосередитись на наступних цілях:

а) значному покращенні продуктивності для дрібних господарств та сталому поліпшенні продуктивності на великих господарствах;

б) скороченні хижацької практики використання ґрунтів, худоби і вирубки лісів для ведення сільського господарства;
в) підвищенні ефективності поливу;
г) зниженні обсягу відходів по всьому ланцюгу харчової цінності.

Такі цілі можуть бути досягнуті шляхом багатостороннього партнерства між країнами, надання правильного імпульсу для бізнесу в частині визначення пріоритетних напрямів перетворень на основі порівняльних переваг країни та доступності ринку інвестицій. Інвестиційні ресурси мають вільно перетікати та управляти конкурентоздатністю фермерів, стимулювати підприємців - інноваторів.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що створення системи гарантування світової продовольчої безпеки має відбуватись через нові моделі співпраці, які мають забезпечити потужну основу для змін в аграрному господарстві, секторі інвестицій, продуктивності і стійкості продовольчих галузей. Такі спільні зусилля для досягнення продовольчої безпеки на національному рівні є основою для забезпечення економічної безпеки та будуть сприяти конкурентоздатності країн що розвиваються, зокрема таких як Україна через її величезний аграрний потенціал.

Для досягнення продовольчої безпеки та продовольчої конкурентоздатності

Україні необхідно на законодавчому рівні імплементувати рекомендації FAO в частині встановлення граничних часток імпорту по основних продуктах харчування та запасів продовольчих ресурсів. Зокрема слід визначити питому вагу вітчизняної сільськогосподарської, рибної продукції та продовольства в загальному обсязі товарних ресурсів (з урахуванням перехідних запасів) внутрішнього ринку відповідних продуктів, у таких значеннях:

- зерна - не менше 85 відсотків;
- цукру - не менше 80 відсотків;
- рослинного масла - не менше 85 відсотків;
- м'яса і м'ясопродуктів (у перерахунку на м'ясо) - не менше 85 відсотків;
- молока і молокопродуктів (у перерахунку на молоко) - не менше 80 відсотків;
- рибної продукції - не менше 80 відсотків;
- картоплі - не менше 85 відсотків;
- солі харчової - не менше 85 відсотків.

Література:

1. Ковальчук Т. Т. Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика. Київ : Т-во „Знання”, КОО, 2004. 638 с.
2. Кириченко О. А., Сідак В. С., Лаптев С. М. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання : монографія. Київ : «КРОК», 2008. 401 с.

3. Саблук П. Т., Білорус О. Г., Власов В. І. Глобалізація і продовольство : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2008. 632 с.

4. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН. URL : http://www.fao.org/index_ru.

5. Жаліло Я. А., Базилук Я. Б., Белінська Я. В. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації : монографія. Київ : НІСД, 2005. 388 с.

6. Сіваченко І. Ю. Захарченко О. В. Міжнародний агробізнес : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 181 с.

Reference:

1. Kovalchuk, T. T. (2004) *Ekonomichna bezpeka i polityka: iz dosvidu profesiinoho analityka* [Economic security and politics: from the experience of professional analyst], Znannia, Kyiv, Ukraine.

2. Kirichenko, O. A. Sidak, V. S., Laptev, S. M. (2008) *Problemy upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu subiektiv hospodariuvannia* [Problems of management of economic safety of subjects of management], «KROK», Kyiv, Ukraine.

3. Sabluk, P. T. Belarus, A. G., Vlasov, V. I. (2008) *Hlobalizatsiia i prodovolstvo* [Globalization and food], NNCH, Available at : http://www.fao.org/index_ru.

4. UN Food and Agriculture Organization. Available at : http://www.fao.org/index_en.

5. Zhalilo, Y. A. Bazylyuk, Y. A. Belins'ka, Y. V. (2005) *Konkurentospromozhnist' ekonomiky Ukrayiny v umovakh hlobalizatsiyi* [Competitiveness of the Ukrainian economy in the conditions of globalization], NISD, Kyiv, Ukraine.

6. Sivachenko, I. Y. Zakharchenko, O. V. (2008) *Mizhnarodnyy ahrobiznes* [International Agribusiness], Tsentr uchbovoyi literatury, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 25.02.2019 р.